

**ДРАГОМИР БОНЦИЋ, РУСКИ ЕМИГРАНТИ ПРОФЕСОРИ
БЕОГРАДСКОГ УНИВЕРЗИТЕТА.**

Београд: Архипелаг, Институт за савремену историју, 2023, 498.

Проучавање досељавања, састава, деловања, наслеђа и укупног значаја руских емиграната у српској друштвено-културној средини после Октобарске револуције има солидну традицију и научно утемељење. Резултати тих проучавања бројни су и разноврсни по тематском оквиру, а у српској академској средини до сада је објављено више монографија, зборника радова и посебних чланака посвећених општим или појединим питањима из ове области. Тај разнолик мозаик истраживања обогатио је и др Драгомир Бонцић, угледни историчар који је значајан део свог истраживачког опуса посветио историји нашег најстаријег универзитета. У својој последњој књизи кроз историјску студију и биографије он осветљава околности деловања и допринос руских емигранта развоју Београдског универзитета.

У Предговору монографији (стр. 7–23) даје се сажет преглед историјских и других истраживања руске емиграције у српској друштвеној, политичкој и културној средини, при чему се прво наводе истраживања заступљена у књигама, зборницима и појединим чланцима, а затим се посебно наводе мемоари и корисни сајтови. Будућим истраживачима свакако ће користити преглед архивске грађе из српских и југословенских архива јер се на њој може заснивати детаљна и поуздана историографска анализа живота, рада и научног доприноса руских емиграната професора било као групе, било сваког од њих понаособ. Како аутор истиче, део те грађе потпуно је нов и непознат, док је део досада делимично коришћен и презентован, али се и даље може анализирати, допуњавати и упоређивати с подацима из других извора.

После прегледа досадашњих истраживања аутор дефинише предмет свог рада и одређује хронолошке границе у оквиру којих га разматра. Тако се у монографији прати живот и деловање руских емиграната, рођених у Русији пре 1917. године, а који су у емиграцији барем један семестар били у неком од наставних звања (редовни и ванредни професори, универзитетски доценти, приват доценти, хонорарни професори и наставници, лектори и универзитетски учитељи вештина) на неком од факултета Београдског универзитета. Асистенти и помоћно особље узети су у разматрање само у уводној студији, док је израду њихових детаљнијих биографија аутор оставио за неку наредну прилику. Биографска грађа темељи се искључиво на домаћим архивским изворима, те аутор истиче да се у књизи тежило заокруживању постојећих знања о руским емигрантима, а не исцрпљивању те теме. Зато намера није

била да се дају исцрпне биографије, већ да се на једном месту пружи њихов преглед у обиму енциклопедијских одредница с посебним нагласком на београдском периоду живота и рада.

Историјска студија под насловом „Руски емигранти као професори универзитета” (стр. 25–269) даје шири поглед на руске професоре као посебну групу у оквиру емиграције. На основу садржаја студија се може поделити на три потцелине. Прво се представља сажет историјат високог школства у Србији до 1918. године и опис стања у њему по окончању Првог светског рата, а које је непосредно претходило доласку емиграната. Затим се на основу постојеће литературе описује долазак у Краљевину СХС, наводе подаци о њиховој бројности и структури. Највећи део студије посвећен је питањима запошљавања руских емиграната на Београдском универзитету и опису њиховог научно-стручног, друштвеног, политичког и културног живота.

Мада аутор истиче да у монографији није било места за теоријска и термилошка разматрања у вези с емиграцијом, пажљивим ишчитавањем студије могу се издвојити поједини методолошки проблеми на које је најлазио и начини на које их је решавао. У делу посвећеном утврђивању бројности руских професора аутор поставља питање ко се од емиграната може сматрати за професора универзитета. Одговор на то питање изузетно је широк – сви Руси који су били запослени у неком од наставних звања, а за које је на основу прегледа предавања утврђено да су барем један семестар провели на универзитету. У хронолошкој равни посматра се прва генерација емиграната, тј. они који су рођени у Русији пре 1917. године. Међутим, у оквиру те генерације заправо се могу пратити представници двеју генерација јер је међу емигрантима било и оних који су рођени у Русији пре револуције, али су је напустили као ђаци или студенти, а студије завршили у Краљевини СХС. Тако се у књизи поред Фјодора Васиљевича Тарановског, професора историје словенског права на Правном факултету, нашао и његов син Кирил Фјодорович Тарановски, асистент и касније доцент на Словенском семинару Филозофског факултета. С друге стране, не разматрају се живот и рад оних потомака руских емиграната који су рођени у Краљевини СХС, у њој стекли образовање и започели рад на универзитету педесетих година.

Питање генерација одразило се на други методолошки проблем – горњу хронолошку границу до које се посматра период емиграције. Аутор смешта ту границу у педесете године 20. века, када су животне, али и друштвено-политичке околности, пре свега у виду Конвенције о регулисању лица с двојним држављанством из 1956. године, довеле до тога да руски емигранти, који претходно нису напустили Југославију, постепено постану југословенски грађани руског порекла. Ипак, та граница је само условна, јер је изван број емиграната у другачијем статусу наставио да ради на универзитету све

до осамдесетих година 20. века. На тај начин, узимајући у обзир све професоре емигранте, почев од Константина Михайловича Смирнова, који се први запослио као професор на Правном факултету 1919, па све до Алексеја Постњикова и Кирила Свинарског, који су се пензионисали 1980. године, долази се до укупног броја од 87 професора, што је нешто више у односу на ранија истраживања. Промене у бројности наставника могу се пратити и табеларно према хронолошким периодима и факултетима на којима су радили.

У студији се могу наћи бројни занимљиви подаци о животу и раду руских професора у Београду. Износе се примери њиховог прилагођавања новој друштвеној и академској средини, који сведоче о томе да тај процес није био једноставан и једностран, разматрају се питања њиховог материјалног стања и утврђује да се оно континуирано побољшавало са прихватањем југословенског држављанства. У сагледавању научног доприноса истиче се да професори из Русије нису били представници само руске науке већ и европске, јер је део њих студирао или виша академска звања стекао на неком од европских универзитета. Наводе се подаци да је 24 руских професора било на челу различитих катедри на универзитету, да су њих шесторица постали чланови Академије наука пре Другог светског рата (Степан Куљбакин, Антон Билимович, Николај Салтиков, Владимир Ласкарев, Фјодор (Теодор) Тарановски, Јевгеније Спекторски), а још петорица по његовом завршетку (Георгије Острогорски, Николај Пушкин, Владимир Фармаковски, Јаков Хлитчијев и Константин Вороњец). Иако све то говори у прилог чињеници да је руски утицај на универзитету кроз деловање професора емиграната био снажан, аутор ипак истиче да тај утицај није био једини и пресудан. Међутим, без њега Универзитет у Београду не би могао да се развије и напредује тако брзо после Првог светског рата, нити да пружи важан допринос развоју друштва, државе, културе и привреде.

Поред тога студија садржи и преглед деловања институција из стручног, друштвеног и културног живота у којима су били активни руски професори, попут Руског научног института, Руског археолошког друштва, Института Кондаков, Савеза руских писаца и новинара у Краљевини СХС. Посебно су занимљиви делови студије у којима се описују живот и страдања у Другом светском рату (стр. 217–235), где се истиче амбивалетност историјске ситуације у којој су се руски професори, као и емиграција у целини нашли. С једне стране, мања група емиграната са симпатијама је гледала на немачку окупацију наивно очекујући ослобођење своје прве домовине, док је већина била против нацизма и немачке војне силе која је окупирала обе њихове отаџбине. С друге стране, новонастале околности утицале су да се код дела домаћег становништва, пре свега припадника партизанског покрета, пробуди неповерење према руским емигрантима у којима су видели идеолошке

непријатеље. Упркос томе, један мањи број руских професора прикључио се партизанима, попут Владимира Смирнова и Фјодора Махина.

Закључни део студије посвећен је животу и раду у социјализму (стр. 235–270), где се посебно анализирају околности успостављања новог друштвеног и идеолошког поретка у земљи из којих су проистекли проблеми с држављанством и страхом од репресија услед изгласавања Резолуције Информбироа. Аутор наводи неколико примера тзв. карактеристика састављаних с намером да опишу идеолошки профил свих професора универзитета, те закључује да се посебан нагласак у њима стављао на однос према Резолуцији Информбироа, Совјетском Савезу, кретању у емигрантској средини и усвајању начела марксизма. Колико год се у њима изражавало неповерење према руским професорима, аутор истиче да је због Резолуције с универзитета било уклоњено 11 домаћих наставника, од којих је шесторица послато на Голи оток, док таквих случајева није било међу руским емигрантима.

Други део монографије посвећен је сагледавању појединачних животних и научних путева руских професора кроз њихове биографије. Оне се дају у виду енциклопедијских одредница при чијој се изради тежило да буду истоветне по структури. Тако свака биографија садржи следеће елементе: основне податке о годинама живота и месту рођења и смрти, живот и школовање у Русији пре Октобарске револуције, околности доласка у Краљевину СХС, податке о раду, напредовању у служби, научном раду, друштвеној, културној и широј просветној активности. За оне који су напустили земљу дају се и подаци о даљем животу и раду, а на крају сваке одреднице кратко се описује допринос који је појединац пружио одређеној научној дисциплини. Иако се у студији наводи податак о 87 професора који су радили на универзитету, у овом делу монографије могу се наћи 82 биографије јер за њих пет у српским архивима није било могуће наћи податке (за Алексеја Зајцева, Павла Буковског, Сергија Максимова и Лидију Шпис Мирни). Биографије се наводе према факултетима на којима су професори радили, а у оквиру сваког факултета биографије су поређане по азбучном реду презимена.

Изглед и структуру биографских одредница представимо на примеру биографија двојице професора Филозофског факултета – Степана Михаиловича Куљбакина (стр. 292–295) и Кирила Фјодоровича Тарановског (стр. 317–319). Заглавље одреднице чини име, име по оцу и презиме професора на српском и руском језику (према новом правопису), испод којих се наводе струка, место и године рођења и смрти. Сама биографија представља се концизно у неколико пасуса према наведеним елементима – прво се дају основни подаци о школовању и академској каријери у Русији, затим се описују околности доласка у Краљевину СХС и делатност у првим емигрантским годинама, да би се на крају представила његова научна делатност и најважнија

дела из периода пре и после емиграције. Као посебну вредност истичемо то што се на крају одреднице засебно наводе Куљбакинова дела, упућује на библиографију његових радова, српске архивске изворе о њему и значајне радове о његовом животу и делу. У биографији Кирила Фјодоровича Тарановског наведене податке прате и они о културном животу за време студија у Београду и почецима његовог књижевног и научног стваралаштва, а кратко се описује и научна делатност после емиграције.

Поред навођења постојеће литературе у уводу историјске студије и биографским одредницама будућим истраживачима од користи ће бити и подробан списак извора и литературе (стр. 465–492), у коме се прегледно наводе архивски извори, објављени историјски извори у виду мемоара, дневника, библиографија, водича, каталога и енциклопедија, а затим и проучавања руске емиграције објављена у монографијама, зборницима и посебним чланцима.

У приказаној монографији подробан историјски опис добила је важна група руских емиграната која је својим деловањем задужила Београдски универзитет и допринела развоју науке у нашој средини уопште. Истраживачи феномена руске емиграције у овој књизи добили су поуздани ослонац и подстрек у трагању за новим темама и поузданим историјским изворима. Сигурни смо да ће поред научног значаја ово истраживање имати и ширу вредност у виду развоја и неговања културе памћења руских професора и као групе, и као појединаца, који су оставили неизбрисив траг у развоју своје друге домовине.

*Стефан Д. Милошевић**
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за славистику
stefan.milosevic@fil.bg.ac.rs

* <https://orcid.org/0000-0001-5007-3054>